

محرم در کاشان

پدیدآورنده (ها): شاطری، علی اصغر

علوم اجتماعی :: نشریه فرهنگ مردم :: پاییز و زمستان ۱۳۸۵ - شماره ۱۹ و ۲۰

صفحات: از ۹۸ تا ۱۰۵

آدرس ثابت: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/253265>

دانلود شده توسط: معصومه ازقندی

تاریخ دانلود: ۱۴۰۰/۱۱/۲۷

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- جامعه‌شناسی تنوع فرهنگی در عزاداری های عاشورا در ایران امروز
- هویت اسلامی - ایرانی در فلزکاری عصر صفوی : با تأکید بر کتیبه های موجود بر روی آثار فلزی
- نماد و نمود نام علی (ع) در هنر فلز کاری صفویه و قاجار

عناوین مشابه

- عزاداری ماه محرم در بزرگ (کاشان)
- قالی بافی در روستای نوش آباد کاشان
- «کاشان» در «دائرة المعارف اسلام» (هلند)
- آداب و مراسم ماه مبارک رمضان در کاشان و آبادیهای آن
- قربانی شتر در عید قربان کاشان
- بنای تاریخی تلگرافخانه کاشان: یگانه ساختمانی که از ابنیه دولخانه و چهار باغ صفوی در شهر بجامانده است
- بازشناسی پرستشگاهی زرتشتی در روستای کله کاشان
- حج در آیینہ ی ادب فارسی: کعبه حرم الهی (آمدن محرم حرم گردن)
- بررسی تاثیر ارائه خدمات مشاوره ای در تغییر نظام های ارزشی زنان محرم
- بررسی میزان همبستگی بین شاخصهای هدایت تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان سال سوم و نگرش آنها نسبت به رشته انتخابی خود در دبیرستانهای شهر کاشان

محرم در کاشان

عزای آنکه عزادار او خدا باشد ز یاد کس نرود تا جهان بپا باشد

حادثه عظیم و جانسوز کربلا در سال ۶۱ ه‍.ق که با شهادت حضرت حسین بن علی (ع) و یاران با وفایش صورت گرفت تفکر و اندیشه‌ای را بنیان نهاد که تا این زمان پویایی و مانایی آن ساری و جاری است و با خون خود چراغی را افروخت که نورش روز به روز گسترده‌تر می‌گردد. بی‌تردید یکی از عواملی که نهضت حسینی و تفکر عاشورایی را زنده نگاه داشته است، اقامه عزاداری و سوگواری حضرت سیدالشهدا (ع) بوده و اهمیتی است که ائمه اطهار (ع) بدان معطوف داشته‌اند.

ابو هارون مکفوف می‌نویسد: «روزی خدمت امام صادق (ع) رسیدم حضرت فرمود: برایم در سوگ سیدالشهدا شعر بخوان، بلکه همان‌گونه که برای خودتان شعر می‌خوانی و همان‌گونه که نزد قبرش مرثیه می‌خوانی.»

اولین مراسم عزاداری توسط اهل بیت (ع) که به شام به اسارت رفته بودند در کنار کاخ یزید برپا شد و زینب، ام‌کلثوم، رباب و سکینه و... به نوحه‌سرایی، مرثیه‌خوانی و عزاداری پرداختند و مردم شام نیز در مجلس عزاداری آل علی شرکت کرده و با گریه و زاری و ندبه به آن بزرگان تأسی نمودند.

جابر بن عبدالله انصاری به همراه عطیه کوفی اولین مرثیه خوانان و سوگواران قبر مطهر حضرت سیدالشهدا (ع) در روز اربعین بودند و از آن زمان تاکنون فراز و نشیبهای فراوانی بر سوگواری خامس آل عباس (ع) گذشته است.

بعد از حکومت شیعه دیالمه و فاطمیان مصر، سلاطین صفویه به عزاداری و سوگواری امام حسین (ع) رونق بسزایی بخشیدند و عزاداری چهره دیگری به خود گرفت. پاره‌ای از مراسم و وسایل به آن اضافه شد و به‌عنوان یک سنت تاکنون ادامه یافته است. هرچند که در سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۲۰ - دوره رضاخان پهلوی - که ممنوعیت‌هایی برای عزاداری ایجاد شد، بعضی از سنن و وسایل دسته‌های عزادار متروک شد اما دگر باره احیا گردید.

آداب و سنن عزاداری ایام محرم به ویژه روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی در شهرهای مختلف ایران گوناگون و متفاوت است. در شهری مراسم نخل گردانی وجود دارد. در شهر دیگر مراسم طشت‌گذاری. در جایی دیگر مراسم عزاداری در بازار انجام می‌شود. در شهری در امامزاده یا دیگر اماکن مقدس اما بعضی از ابداعات و شعائر با کمترین اختلاف به یکدیگر شبیه هستند.

عزاداری و سوگواری حضرت سیدالشهدا (ع) در منطقه کاشان با شماری از سنت‌ها، آداب و رسوم همراه است و ابداعات و ساخته‌هایی در عزاداری سنتی کاشان وجود دارد که در این نوشتار اشاره‌ای به پاره‌ای از آنها می‌کنیم از آن جمله: عزاداری و روضه‌خوانی در ایام محرم، چگونگی حرکت دسته‌ها و هیئت‌ها، نوحه‌سرایی، مرثیه‌خوانی، علم و علمات، کتل و بیرق، توغ، نخل، آب فوات و نهر علقمه، شش گوشه، مراسم شمع‌زنی و شام غریبان، تعزیه، تکیه و حسینیه، چاروش‌خوانی، شیر فضه و قافله بنی‌اسد، گهواره، مشک و ذوالجناح، سفره انداختن و نذری‌های مردم، نان عباسعلی و آش نذری، سینه‌زنی و زنجیرزنی، قمه‌زنی، واعظ و مداح و ذاکر اهل بیت، علمداری و سقایی، پابره‌نه در مراسم عزاداری رفتن، گل بر سر مالیدن و کاه بر سر ریختن، کتلی شدن کودکان به یاد حضرت علی‌اصغر (ع) و دوری گزیدن از کارهای مباحی نظیر: ازدواج و جشن عروسی، آرایش کردن، دوخت و دوز، پوشیدن لباسهای نو و روشن، جارو کردن، خانه تکانی و...

شیوه عزاداری در کاشان

از آغازین روز محرم دسته‌های عزاداری به روال سالهای گذشته خود در بازار کاشان به سینه‌زنی و زنجیرزنی می‌پردازند. در روز اول دسته سقاها و در روزهای دیگر هیئت‌های بزرگ از دو مسیر ورودی به بازار - مسیر دروازه دولت و مسیر بازار پانخل - وارد شده و به عزاداری می‌پردازند. دسته‌های عزادار هر دو مسیر انتهای عزاداری آنان در تیمچه تاریخی امین‌الدوله می‌باشد که اوج عزاداری و سوگواری آنان است. در روز یازدهم محرم دسته سادات در بازار عزاداری می‌کنند.

دروازه دولت، مسجد میدان، بالا بازار، پانخل، گذر نو، زیارت شاه یلان، زیارت درب زنجیر و کاروانسرای تاریخی امین‌الدوله مکان‌هایی هستند که دسته‌ها و هیئت‌ها در آنجا توقف نموده و برای دقایقی به روضه‌خوانی و سینه‌زنی می‌پردازند. بعضی هیئت‌ها نیز در همین مکانها روضه‌های خاصی می‌خوانند. مثلاً هیئت علی‌اصغر(ع) محله کلهر که از مسیر بازار پانخل وارد بازار می‌شود در گذر نو روضه حضرت علی‌اصغر(ع)، در روبروی زیارت شاه یلان روضه حضرت علی‌اکبر(ع)، در روبروی زیارت درب زنجیر روضه حضرت ابوالفضل(ع) و در کاروانسرای امین‌الدوله روضه حضرت امام حسین(ع) خوانده و نوحه و ذکر سینه‌زنی نیز مناسب با روضه می‌باشد.

در این نوشتار لازم دیده شد برای شناساندن هر چه بیشتر و بهتر عزاداری مردم منطقه کاشان به برخی آداب و رسوم و باورها و اعتقادات آنان اشاره شود:

در روز عاشورا چاههای آب کاشان خاموش می‌شود و کشاورزان در این روز آبیاری نمی‌کنند و اعتقاد دارند که محصول و حاصل زمین برکت بر می‌دارد.

در این روز دامداران شیر حاصل از دام خود را به فروش نمی‌رسانند و به عزاداران حسینی تقدیم می‌کنند و خیلی از آنها اعتقاد دارند که این شیر را به هیئت‌ها و دسته‌هایی بدهند که به نام حضرت علی‌اصغر(ع) باشند.

در این روز بسیاری از افراد به یاد تشنگی حضرت امام حسین(ع) و کودکان حرم آب نمی‌نوشند حتی به کودکان خود نیز آب نمی‌دهند.

در این روز بسیاری پابرنه در دسته‌ها و هیئت‌ها به عزاداری می‌پردازند.

نخل‌برداری در کاشان

«نخل» تابوت‌واره، اتاقکی چوبی و سنگین است که نماد و نشانهٔ تشییع جنازهٔ حضرت سیدالشهدا(ع) در روز عاشورا است.

«نخل» با عظمت‌ترین شعار روز عاشورا است. نخل را چون برای عزاداری در محرم می‌بندند و می‌آرایند «نخل محرم» و «نخل عاشورا» نیز می‌گویند.

نخل را در دهه اول ماه محرم می‌بندند و لباس سیاه بدان می‌پوشانند. این مراسم با روضه‌خوانی و سینه‌زنی همراه است و بابای نخل که متولی نگهداری و مرمت نخل است عزاداران را در آن روز اطعام می‌کند.

در کاشان ۵ نخل وجود دارد، نخل سرپره (هیئت حسینی)، نخل درب فین (هیئت حیدری)، نخل درب باغ (هیئت حیدری)، نخل کلهر (هیئت علی‌اصغر) و نخل بابا شرف (هیئت ابوالفضل) که هر یک با عزاداری و مراسم ویژه‌ای همراه است.

نخل سرپره در شب عاشورا و شب شانزدهم محرم از مرکز آن به سوی مراکز دیگر هیئت‌ها که مجلس روضه‌خوانی دارند با جمعیت انبوه حرکت می‌کنند. در طول مسیر مردم با اسفند دود کردن و حلوا و نقل و شیرینی دادن و ذبح گاو، گوسفند و پاشیدن گلاب به روی عزاداران ارادت خود را به ساحت مقدس حضرت سیدالشهدا (ع) اعلام می‌دارند.

نخل کلهر در شامگاه روز عاشورا با مراسم سنتی نخل‌گردانی در کاروانسرای تاریخی امین‌الدوله با مراسم ویژه‌ای و آداب و رسوم خاصی برگزار می‌شود. این نخل برخلاف دیگر نخلهای کاشان که از درب اصلی وارد می‌شوند از در بازارچه میانچال وارد شده و نخل را دو مرتبه در تیمچه می‌چرخانند و جوانان با برهنه شدن در این مکان جلو نخل بر سر و سینه می‌زنند و فلسفه این کار را چنین تشریح می‌نمایند که حضرت امام حسین (ع) در روز عاشورا وقتی که حضرت علی‌اصغر (ع) به شهادت رسید، امام حسین (ع) آن شهید کربلا را به پشت خیمه برده و به خاک می‌سپرد. از این رو از در پشتی کاروانسرا وارد می‌شوند و علت دو مرتبه چرخیدن را به یاد دو فرزند امام حسین (ع) حضرت علی‌اکبر (ع) و علی‌اصغر (ع) می‌دانند و علت لخت شدن را در این مکان به خاطر حفظ و نگهداری سنت دیرینه گذشتگان که پای نخل لخت بر سر و سینه می‌زده‌اند می‌دانند. (این نخل معروف به نخل لختیهاست).

از دیگر مراسم نخل در کاشان «نخل تکانی» است. این کار برای آمادگی و مهیا شدن قبل از مراسم اصلی نخل است و با نام «گردگیری نخل» نیز نامیده می‌شود. این رسم چند روز جلوتر از مراسم اصلی عزاداری می‌باشد.

لباس پوشاندن به نخل در کاشان بسیار ساده و بدون تشریفات است. قبل از پوشاندن پارچه سیاه که معروف به چادری است، نخل را با گلاب معطر کرده، سپس لباس نخل با فریادهای یا حسین یا حسین آن می‌پوشانند و پارچه سبز رنگی که نشان از سیادت و نماد سادات بنی فاطمه است به صورت عمامه بالای جبهه جنوبی نخل بسته و تحت‌الحنک آن را آویخته و

شمایلی نیز نصب می‌کند و پیراهن ماندنی که آغشته به خون است در جبهه عقب نخل می‌آویزند که نشان از شهادت در راه خداست. همچنین به بعضی از نخلها شمشیر و خنجر و سپر و کلاه خود و آینه نصب می‌کنند.

نخل سرپره در شب تاسوعا گردانده می‌شود. هنگام عزاداری نخل را بلند کرده و چند مرتبه دور حسینیه می‌چرخانند و چندین مرتبه تکان می‌دهند و برای نخل کلهر، در شب چهارم محرم این مراسم را بعد از روضه خوانی و سینه‌زنی برگزار می‌کنند.

حمل‌کنندگان نخل، افراد مشخصی هستند و کسی به غیر از آنها نمی‌تواند پایه‌های نخل را بگیرد و حمل کند. پایه‌های بعضی از نخلها به خانواده و طایفه خاصی اختصاص دارد.

رسم بر آن است تا نخل سرپره که متسب به امام حسین (ع) است وارد بازار نشود نخل دیگری وارد نمی‌شود. به خاطر ادب و احترام، این نخل باید جلوی نخلهای دیگر وارد بازار شود. در ایام کاشان اگر پایه نخل هنگام حرکت به دیوار خانه‌ای برخورد بد می‌دانند و سریعاً گوسفندی ذبح می‌کنند.

علاوه بر شهر کاشان مناطق قمصر، برزک، نیاسر، مرق، اردهال و بسیاری از روستاهای اطراف دارای نخل هستند.

شمع‌زنی و چهل منبر

از برنامه‌های شب عاشورا که هزاران زن و مرد و جوان و پیر اجرا می‌کنند مراسم شمع‌زنی می‌باشد. ساعاتی به غروب آفتاب روز تاسوعا، نذر داران و علاقمندان شرکت در این مراسم هستند ۷۲ شمع به یاد ۷۲ شهید روز عاشورا در دست گرفته و با وضو و طهارت و پابره‌نه در ۴۰ جای مقدس مثل زیارتگاهها، مساجد، قدمگاهها، تکیه‌ها و حسینیه‌ها به یاد شهیدان کربلا روشن می‌کنند. دلیل آنکه در چهل مکان مقدس می‌روند آن است که بنا به نوشته مقاتل و تاریخهای عاشورایی کاروان اسراء اهل بیت (علیهم السلام) را از کربلا تا شام چهل منزل برده‌اند. متولیان مکانهای مقدس منبری را برای روشن کردن شمع در جلو در ورودی در نظر گرفته و در کنار آن منبر کاسه‌ای می‌گذارند تا شمع زنان نقل و نبات و شکلات و بسته‌های مشکل‌گشا را در آن قرار داده و متولی آن مکان آن نذورات را بین کودکان تقسیم کند.

سنج‌زنی یا سنگ‌زنی در آران

از ویژگی‌های عزاداری مردم در ایام محرم در آران و بیدگل مراسم سنج‌زنی است. این مراسم تنها در یک شب از سال برگزار می‌شود. آن هم در شب تاسوعا که معروف به «شب عباسعلی» می‌باشد.

در این مراسم گروهی از مردان در دو ردیف به اجراء مراسم سنج‌زنی می‌پردازند. جنس سنج از چوب است و کاسه‌ای شکل می‌باشد. قطر سنج ۸ سانتیمتر و ارتفاع آن ۶/۵ سانتیمتر است. عموماً در بالای کاسه سنج، بند چرمی می‌کوبند تا به کمک انگشت وسطی که در آن قرار می‌گیرد بهتر و راحت‌تر نواخته شود.

شکل حرکتی سنج‌زنی بدین ترتیب است: پای چپ خم می‌شود و بالا می‌آید، دست بالای سر می‌رود و همراه پرش ضربه‌ای نواخته می‌شود. سپس به سرعت بدن به چپ متمایل، دست‌ها پایین می‌آید و همراه با پرش در سمت چپ ضربه‌ای دیگر نواخته می‌شود. بعد پای چپ پایین و پای راست بالا می‌آید. همزمان با چرخش بدن به راست، همراه با پرش در سمت راست ضربه سوم نواخته می‌شود. سرانجام همراه با پرش پای راست پایین می‌آید و یک ضربه سکوت. (گاهی کسانی که از مهارت بیشتری برخوردارند، پس از ضربه بالای سر، به جای زیر پای چپ هم زده می‌شود.) این دور حرکتی تا ختم خواندن نوحه ادامه می‌یابد.

نمونه‌ای از ذکر و نوحه سنج‌زنان که جلودار می‌خواند:

جلودار	گروه
سرچدا حسین	شد کشته حسین
ای حسینیان	یا حسین حسین
(سنج ...)	حسین
سرچدا حسین	شد کشته حسین
ای حسین من	نور عین من
(سنج ...)	حسین

تعزیه خوانی و خیل عرب در نوش‌آباد

مراسم عزاداری سالار شهیدان و یارانش در نوش‌آباد حال و هوای دیگری دارد به ویژه در روزهای عاشورا و روز یازدهم محرم که مراسم تعزیه و خیمه عرب برگزار می‌گردد. صبح روز عاشورا تعزیه خوانان لباسهای مخصوص را می‌پوشند و آلات و وسایل و اسباب تعزیه در دست دارند، سوار بر اسب شده آماده اجرای مراسم می‌شوند.

زنان و مردان هم که برای دیدن این مراسم ساعتها زودتر از برگزارکنندگان آمده‌اند منتظر و بی‌قرارند. صدای طبل و دهل و شیپور و سنج و مهمه نشان از آمدن تعزیه‌خوانان است. تعزیه‌ها مربوط به واقعه کربلاست. از آن جمله تعزیه طفلان مسلم که هر بیننده و شنونده‌ای را متأثر می‌کند.

روز یازدهم محرم روز به یادماندنی برای نوش آباد است. هزاران نفر از کاشان و دیگر مناطق برای دیدن مراسم خیمه عرب وارد نوش آباد می شوند. فضای بسیار گسترده ای را برای این مراسم در نظر گرفته که مملو از جمعیت زنان و مردان و بچه هایی است که عاشقانه آمده اند تا این مراسم را ببینند و اشک ماتم و غم از برای شهدای کربلا بریزند. این مراسم نیم قرن سابقه دارد. مراسم خیمه سوزی یادآور هجوم وحشیانه لشکریان عمرین سعد به خیمه های حضرت اباعبدالله الحسین (ع) است. مقدمات و برپایی خیمه ها چند روز قبل از مراسم در محل خیمه گاه برپا می شود. کسانی که به عنوان پیکر شهداء در میدان خیمه گاه می باشند ساعتها قبل از شروع مراسم که بعد از ظهر روز یازدهم محرم است در آن زمین خفته اند.

در این مراسم صدها نفر به عنوان لشکریان عمر سعد که لباس های سرخ بر تن دارند به خیمه گاه هجوم می آورند و خیمه های برافراشته را به آتش می کشند. سپس گروهی نیز به عنوان اعراب بنی اسد با بیل و کلنگ و بر سر و سینه زنان وارد پرکشتگان عاشورا می شوند و زمزمه می کنند:

ای خیل عرب، خیل عرب، حرمت از این کشته بدارید

هرچند غریب است، شهید است، به خاکش بسپارید

جریده

معنای لغوی جریده عبارت است از: دفتر، دفتر اعمال، روزنامه، مجله، گروه سواران که پیاده نداشته باشند، شاخه بی برگ، شاخه درخت خرما که برگهای کشیده بلندی از دو طرف و یک برگ عمودی در وسط دارد.

جریده علمی ست که در مراسم عزاداری و سوگواری حضرت سیدالشهدا (ع) در عقب دسته یا هیئت حرکت دهند. در گویش و لهجه محلی کاشان «جریده» را «جریت» می نامند (تبدیل حرف «د» به «ت» در گویش کاشان رایج است).

«جریده» از کامل ترین و فصیح ترین شعارهای عاشورایی ست که زیباترین مفاهیم را در برابر دیدگان عاشوراییان قرار می دهد. شعاری ست پرمعنا و سترگ که تمامی خصوصیات علمدار کربلا را در خود گنجانیده است.

اجزای جریده

تمامی جریده ها با کمترین اختلاف از این اشیاء استفاده می کنند. یک علم فولادی شبیه نیز، یک یا دو تسمه آهنین هلالی شکل، دو پنجه فولادی، دو عدد شیر، کشکول فولادی یا مسی، رشته های مروارید، جا شمعی و چند تکه شال و پارچه قیمتی.

تشبیه اجزای جریده

کشکول: به معنای سقایی حضرت ابوالفضل (ع) در کربلا.
 هلال: تشبیه حضرت ابوالفضل (ع) به ماه (قمرینی هاشم).
 آئینه: صداقت و یک رنگی و آئینه بودن حضرت ابوالفضل (ع) در روز عاشورا.
 رشته‌های مروارید: رشته الفت و مهربانی و وفاداری حضرت ابوالفضل (ع) نسبت به سیدالشهدا (ع).

علم: نشان از علمداری و سپهداری حضرت ابوالفضل (ع) در کربلا.
 پنجه‌های فلزی: نشان از دستهای بریده حضرت ابوالفضل (ع) در روز عاشورا است.
 «جریده» را در شب هفتم ماه محرم یا در روز هفتم حرکت می‌دهند چرا که در روز هفتم آب را بر روی امام و اهل حرم توسط لشکر عمرین سعد بسته شد. همچنین در روز نهم که روز تاسوعا و متعلق به حضرت ابوالفضل (ع) است همراه دسته و هیئت حرکت داده و بعد از عزاداری سنتی عزاداران را اطعام می‌کند.
 از اعتقادات مردم است که آب در کشکول ریخته و از آب به بیماران بدهند تا انشاءالله شفا یابند.

در گذشته که جریده برداشتن و در پای آن عزاداری نمودن رونق داشته است کسی که می‌خواسته جریده‌ای را بسازد و در پای آن عزاداری نماید باید از صاحبان جریده‌های قبلی رخصت طلبیده و از آنها اجازه داشته باشد از این رو باباهای جریده‌های قبلی را دعوت نموده و با گرفتن مجلس روضه‌خوانی، اجازه‌نامه کتبی دریافت کرده و حمل «جریده» مورثی می‌باشد.
 در گذشته در پای جریده‌ها با نواختن سنج عزاداری می‌کردند ولی اکنون این سنت در کاشان منسوخ شده است. مشهورترین جریده‌ها در کاشان عبارتند از: جریده بابا قربانی شهره در محله پشت مشهد، جریده عموشیخ محله کلهر، جریده فولادی در کوچه سبزپوشان محله سرپره، جریده هیئت قاسمی.